

ਯਿਸੂ ਦਾ ਇਕਾਂਤਵਾਸ

(12:15-21)

ਯਿਸੂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਇਕ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ ਰਚੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਵਕਤ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੀ ਗਿਰਫ਼ਤਾਰੀ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਉਹ ਫੇਰ ਆਪਣੇ ਚੇਲਿਆਂ ਨਾਲ ਇਕਾਂਤ ਵਿਚ ਚਲਿਆ ਗਿਆ (ਮਰਕੁਸ 3:7)। ਯਿਸੂ ਨੇ ਸਹੀ ਸਮਾਂ ਆਉਣ ਤੇ ਬਹਾਦਰੀ ਨਾਲ ਮਰਨਾ ਸੀ ਪਰ ਉਹ ਸਮਾਂ ਅਜੇ ਆਇਆ ਨਹੀਂ ਸੀ।¹

ਇਕ ਵਿਰਾਮ (12:15, 16)

¹⁵ਪਰ ਯਿਸੂ ਇਹ ਜਾਣ ਕੇ ਉੱਥੋਂ ਤੁਰ ਪਿਆ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਉਹ ਦੇ ਮਗਰ ਲੱਗ ਤੁਰੇ ਅਰ ਉਸ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਭਨਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਕੀਤਾ। ¹⁶ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਰੀਦ ਕੀਤੀ ਜੋ ਮੈਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਨਾ ਕਰਨਾ।

ਆਇਤਾਂ 15, 16. ਅਰਾਮ ਲਈ ਪਲ ਤਲਾਸ਼ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਯਿਸੂ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਲੋਕ ਉਹਦੇ ਮਗਰ ਲੱਗ ਤੁਰੇ। ਉਹ ਗਲੀਲ, ਯਹੂਦੀਆ, ਯਰੂਸ਼ਲਮ, ਇਦੁਮੀਆ, ਸੂਰ ਅਤੇ ਸੈਦਾ ਦੇ ਪਾਰ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਤੋਂ ਆਏ ਸਨ (ਮਰਕੁਸ 3:7, 8)। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਨਗਰ ਗੈਰਕੌਮਾਂ ਦੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਸਨ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਭੀੜ ਵਿਚ ਗੈਰਕੌਮਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਵੀ ਹੋਣਗੇ (12:18)। ਯਿਸੂ ਦੇ ਮਗਰ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਬੀਮਾਰ ਸਨ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਭਨਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਕੀਤਾ।

ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣ ਅਤੇ ਫੇਰ ਤੋਂ ਚੰਗਿਆਈ ਦਿੰਦਿਆਂ ਯਿਸੂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਰੀਦ ਕੀਤੀ ਜੋ ਮੈਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਨਾ ਕਰਨਾ (8:4; 9:30; 16:20; 17:9)। ਉਸਦੀ ਚਿਤਾਵਨੀ ਨੂੰ 'ਮਸੀਹਾ ਭੇਤ' ਨਾਂਅ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਖੁਦਾ ਦਾ ਮਨ ਭਾਉਂਦਾ ਸੇਵਕ ਅਤੇ ਗੈਰਕੌਮਾਂ ਲਈ ਪ੍ਰਚਾਰਕ (12:17, 18)

¹⁷ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਵਾਕ ਜਿਹੜਾ ਯਸਾਯਾਹ ਨਬੀ ਨੇ ਆਖਿਆ ਸੀ ਪੂਰਾ ਹੋਵੇ:

¹⁸ਵੇਖੋ ਮੇਰਾ ਸੇਵਕ ਜਿਹ ਨੂੰ ਮੈਂ ਚੁਣਿਆ ਹੈ ਮੇਰਾ ਪਿਆਰਾ ਜਿਸ ਤੋਂ ਮੇਰਾ ਜੀ ਪਰਸਿੰਨ ਹੈ।

ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਆਤਮਾ ਉਹ ਦੇ ਉੱਤੇ ਰੱਖਾਂਗਾ,

ਅਤੇ ਉਹ ਪਰਾਈਆਂ ਕੌਮਾਂ ਨੂੰ ਨਿਆਉਂ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਕਰੇਗਾ।

ਆਇਤ 17. ਆਤਮਾ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਮੱਤੀ ਨੇ ਯਿਸੂ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਨਬੂਵਤ ਦੇ ਪੂਰਾ ਹੋਣ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਜਾਰੀ ਰੱਖੀ (1:22 ਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਵੇਖੋ)। ਇਸ ਵਾਕ ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾਇਆ ਜਿਹੜੇ ਖੁਦਾ ਨੇ ਯਸਾਯਾਹ ਨਬੀ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਆਖੇ ਸਨ।

ਆਇਤ 18. ਆਇਤਾਂ 18 ਤੋਂ 21 ਮੱਤੀ ਦੇ ਵਿਰਤਾਂਤ ਵਿਚ ਪੁਰਾਣੇ ਨੇਮ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਲੰਮਾ

ਹਵਾਲਾ ਹਨ। ਇਹ ਹਵਾਲਾ ਯਸਾਯਾਹ 42: 1-4 ਤੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਦਿਲਚਸਪ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦੇ ਕੁਝ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਮੂਸਾ ਦੀ ਲਿਖਤ (MT) ਅਤੇ ਸਪਤਤੀ (LXX) ਨਾਲੋਂ ਫਰਕ ਹੈ। ਏ. ਡਬਲਯੂ. ਆਰਗਾਈਲ ਨੇ ਸੁਝਾਅ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਅਰਾਮੀ ਤਰਜਮ ਤੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।¹⁹

ਇਸ ਆਇਤ ਵਿਚ ਸੇਵਕ ਲਈ ਯੂਨਾਨੀ ਸ਼ਬਦ *pais* ਹੋਰ ਸ਼ਬਦਾਂ (*doulos; diakonos*) ਵਾਂਗ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ 'ਸੇਵਕ' ਲਈ ਨਹੀਂ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ। *Pais* ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ 'ਬਾਲਕ' ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਦੀ 'ਸੰਤਾਨ' ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਧਰਮਸ਼ਾਸਤਰੀ ਮਹੱਤਵ ਹੈ ਜੋ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਖੁਦਾ ਨਾਲ ਯਿਸੂ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਪਿਤਾ/ਪੁੱਤਰ ਅਤੇ ਮਾਲਕ/ਸੇਵਕ ਦੇ ਰੂਪਕ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। *Pais* ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੋਰ ਆਇਤਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਯਿਸੂ ਲਈ ਖੁਦਾ ਦੇ ਸੇਵਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੋਈ ਹੈ (ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ 3: 13, 26; 4: 27, 30)।

ਯਸਾਯਾਹ 42 ਦੇ ਮੂਲ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਖੁਦਾ ਦਾ 'ਸੇਵਕ' ਮਸੀਹਾ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਇਸਰਾਏਲ ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਪਤਤੀ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਯਹੂਦੀਆਂ ਨੇ, ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਿਛਲੇ ਅਧਿਆਇ ਤੋਂ ਲੈਂਦਿਆਂ (ਯਸਾਯਾਹ 41: 8), ਯਸਾਯਾਹ 42: 1 ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ 'ਯਾਕੂਬ ਮੇਰਾ ਦਾਸ ਹੈ ... ਇਸਰਾਏਲ ਮੇਰਾ ਚੁਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ' ਨਾਲ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਅਨੁਵਾਦ ਅਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਪੁਰਾਣੇ ਨੇਮ ਦੀਆਂ ਨਬੂਵਤਾਂ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਦੋਹਰੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੂਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਪਰ ਅਧਿਆਇ ਦੇ ਮਸੀਹਾ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਪਹਿਲੂ ਸਾਫ਼ ਹਨ (ਵੇਖੋ ਯਸਾਯਾਹ 42: 6, 7)। ਮੱਤੀ ਨੇ ਯਿਸੂ ਲਈ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਖੁਦਾ ਦਾ ਅਸਲ ਸੇਵਕ ਹੈ, ਯਸਾਯਾਹ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਆਇਤ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ (ਪਿਆਰਾ ਅਤੇ ਜੀ ਪਰਸਿੰਨ ਹੈ) ਯਿਸੂ ਦੇ ਬਪਤਿਸਮੇ ਅਤੇ ਰੂਪ ਬਦਲਣ ਦੇ ਬਾਅਦ ਖੁਦਾ ਵੱਲੋਂ ਕਹੇ ਗਏ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਹੈ (3: 17; 17: 5)।

ਯਸਾਯਾਹ ਦੀ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਵਿਚ ਯਿਸੂ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਆਤਮਾ ਨਾਲ ਮਸਹ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦੇ ਮੌਕੇ ਦੀ ਨਬੂਵਤ ਸੀ। ਯਿਸੂ ਦੇ ਬਪਤਿਸਮਾ ਲੈਣ ਵੇਲੇ, ਆਤਮਾ ਉਸ ਦੇ ਉੱਪਰ ਉੱਤਰਿਆ ਸੀ (3: 16)। ਇਹ ਯੂਹੰਨਾ ਬਪਤਿਸਮਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਨਿਸ਼ਾਨ ਸੀ ਕਿ ਯਿਸੂ 'ਪਵਿੱਤਰ ਆਤਮਾ ਨਾਲ ਬਪਤਿਸਮਾ ਦੇਣ ਵਾਲਾ' ਹੈ (ਯੂਹੰਨਾ 1: 30-33)। ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ 10: 38 ਵਿਚ ਪਤਰਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ, 'ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਨੇ ਕਿਸ ਥਿਧ ਨਾਲ ਉਹਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਆਤਮਾ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥਾ ਨਾਲ ਮਸਹ ਕੀਤਾ।'

ਯਿਸੂ ਨੇ ਯਸਾਯਾਹ ਦੀ ਇਸ ਨਬੂਵਤ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਪਰਾਈਆਂ ਕੌਮਾਂ ਨੂੰ ਨਿਆਉਂ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਕਰੇਗਾ। ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਉਸ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਸੀ (10: 6; 15: 24), ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਗੈਰ ਕੌਮਾਂ ਲਈ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਗੈਰ ਕੌਮਾਂ ਦੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਅਸਲ ਵਿਚ 'ਵੱਡੀ ਨਿਹਚਾ' ਹੋਣ ਲਈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਣਿਆਂ ਦੀ ਉਸ ਨੇ ਤਾਰੀਫ਼ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਉਹ ਗੈਰ ਕੌਮ ਹੀ ਸਨ (8: 5, 10; 15: 22, 28)।

ਸ਼ਾਂਤ ਆਗੂ (12: 19-21)

¹⁹ਉਹ ਨਾ ਝਗੜਾ ਕਰੇਗਾ, ਨਾ ਉੱਚੀ ਬੋਲੇਗਾ, ਨਾ ਚੌਂਕਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਉਹ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣੇਗਾ ²⁰ਉਹ ਲਿਤਾੜੇ ਹੋਏ ਕਾਨੇ ਨੂੰ ਨਾ ਤੋੜੇਗਾ, ਨਾ ਧੁਖਦੀ ਹੋਈ ਸਣ ਨੂੰ ਬੁਝਾਵੇਗਾ, ਜਦ ਤੀਕ ਨਿਆਉਂ ਦੀ ਫ਼ਤਹਿ ਨਾ ਕਰ ਦੇਵੇ, ²¹ਅਤੇ ਉਹ ਦੇ ਨਾਮ ਉੱਤੇ ਪਰਾਈਆਂ ਕੌਮਾਂ ਆਸ ਰੱਖਣਗੀਆਂ।

ਆਇਤ 19. ਇਸ ਤੱਥ ਦਾ ਕਿ ਯਿਸੂ ਨੇ ਨਾ ਝਗੜਾ ਕਰਨਾ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਉੱਚੀ ਬੋਲਣਾ ਸੀ,

ਮਤਲਬ ਇਹ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਬਹਿਸ ਜਾਂ ਝਗੜੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਪੈਣਾ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਇਹ ਉਸ ਤੱਥ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਦੂਜਿਆਂ ਉੱਤੇ ਮੜ੍ਹਨੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜਦ ਵੀ ਕਿਤੇ ਯਿਸੂ ਨੂੰ ਠੁਕਰਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਉਹ ਦੂਜੀ ਥਾਂ ਚਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਕਦੇ ਵੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਭੜਕਾਉਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਚੌਂਕਾਂ ਵਿਚ ਉਹਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਾ ਸੁਣਨ ਦੀ ਗੱਲ ਯਿਸੂ ਦੀ ਸੇਵਕਾਈ ਲਈ ਹਲੀਮ ਢੰਗ ਲਈ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਖਿੱਚਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਬਲਕਿ ਉਸਦੇ ਉਲਟ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਕੀਤਾ। ਉਸਨੇ ਕਈ ਮੌਕਿਆਂ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਤਾਂ ਜੋ ਉਸ ਵੱਲ ਗਲਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਧਿਆਨ ਨਾ ਖਿੱਚਿਆ ਜਾਵੇ। ਇਸਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਉਲਟ ਫਰੀਸੀ ਲੋਕ ਦਾਨ ਦੇਣ ਲੱਗਿਆਂ ‘ਆਪਣੇ ਮੁਹਰੇ ਤੁਰਹੀ ਵਜਵਾਉਣਾ’ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਵਿਖਾਉਣ ਲਈ ‘ਸਮਾਜਾਂ ਅਤੇ ਚੌਂਕਾਂ ਦੇ ਖੂੰਜਿਆਂ ਵਿਚ ਖੜੇ ਹੋ ਕੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਰਨਾ’ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਸਨ (6:2, 5 ਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਵੇਖੋ)।

ਆਇਤ 20. ਯਸਾਯਾਹ ਵੱਲੋਂ ਵਿਖਾਏ ਗਏ ਦੋ ਰੂਪਕ ਸਰੀਰਕ ਅਤੇ ਆਤਮਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਬੀਮਾਰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਯਿਸੂ ਨੇ ਪਿੱਛੇ ਨਹੀਂ ਹਟਣਾ ਸੀ। ਪਹਿਲੇ ਥਾਂ ‘ਲਿਤਾੜੇ ਹੋਏ ਕਾਨੇ ਨੂੰ ਨਾ ਤੋੜੇਗਾ’¹ ਕਾਨੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਲਮ, ਬਾਂਸੂਰੀ, ਅਤੇ ਮਾਪਣ ਵਾਲੀ ਛੜ ਵਰਗੀਆਂ ਕਈ ਚੀਜ਼ਾਂ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ² ਕਾਨੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੁੰਦੇ ਸਨ (11:7 ਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਵੇਖੋ), ਇਸ ਕਰਕੇ ਲਤਾੜੇ ਹੋਏ ਜਾਂ ਮੁੜੇ ਹੋਏ ਕਾਨੇ ਵੱਲ ਕੋਈ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਉਹਦੀ ਥਾਂ ਹੋਰ ਕਾਨਾ ਵਰਤ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ‘ਨਾ ਧੁਖਦੀ ਹੋਈ ਸਣ ਨੂੰ ਬੁਝਾਵੇਗਾ’³: ਦੂਜਾ ਰੂਪਕ ਦੀਵੇ ਦੀਆਂ ਬੱਤੀਆਂ ਸਣ ਦੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਠੀਕ ਕੰਮ ਨਾ ਕਰਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਸਾਨੀ ਨਾਲ ਬਦਲ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ⁴ ਇਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਮਸੀਹ ਦੀ ਹਲੀਮੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ (ਵੇਖੋ 11:29)। ਜੇ. ਡਬਲਯੂ. ਮੈਕਗਰਵੇ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਯਿਸੂ ਨੇ ਕਿਵੇਂ ‘ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜ਼ਖ਼ਮਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਬੁਝ ਰਹੀ ਚੰਗਿਆੜੀ ਨੂੰ ਫੂਕ ਮਾਰ ਕੇ ਮਘਾਉਣਾ ਸੀ।’⁵ ਉਸ ਨੇ ਨਿਆਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤਕ ਭਾਵ ਜਦ ਤੀਕ ਨਿਆਉਂ ਦੀ ਫ਼ਤਹਿ ਨਾ ਕਰ ਦੇਵੇ ਲਤਾੜੇ ਹੋਇਆਂ ਨਾਲ ਦਿਆਲੂ ਹੋਣਾ ਸੀ।

ਆਇਤ 21. ਇਹ ਤੱਥ ਕਿ ਮਸੀਹ ਵਿਚ ਪਰਾਈਆਂ ਕੌਮਾਂ ਆਸ ਰੱਖਣਗੀਆਂ, ਮੱਤੀ ਦੀ ਪੂਰੀ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਬਣਿਆ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ (2:1-12; 4:15, 16; 8:5-13; 10:18; 12:18; 15:21-28; 24:14; 28:19)।

ਟਿੱਪਣੀਆਂ

¹ਲਿਓਨ ਮੌਰਿਸ, *ਦ ਗੋਸਪਲ ਅਕਾਰਡਿੰਗ ਟੂ ਮੈਥਿਊ*, ਪਿੱਲਰ ਕਮੈਂਟਰੀ (ਗ੍ਰੈਂਡ ਰੈਪਿਡਸ, ਮਿਸ਼ਿਗਨ: ਵਿਲੀਅਮ ਬੀ. ਈਰਡਮੈਂਸ ਪਬਲੀਸ਼ਿੰਗ ਕੰ., 1992), 308-9. ²ਜੇ. ਡਬਲਯੂ. ਆਰਗਾਈਲ, *ਦ ਗੋਸਪਲ ਅਕਾਰਡਿੰਗ ਟੂ ਮੈਥਿਊ*, ਦ ਕੈਂਬਰਿਜ਼ ਬਾਈਬਲ ਕਮੈਂਟਰੀ ਆਨ ਦ ਨਿਊ ਟੈਸਟਾਮੈਂਟ ਬਾਈਬਲ (ਲੰਦਨ: ਕੈਂਬਰਿਜ਼ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪ੍ਰੈੱਸ, 1963), 93. ³ਮੌਰਿਸ, 311. ⁴ਉਹੀ। ⁵ਜੇ. ਡਬਲਯੂ. ਮੈਕਗਰਵੇ, *ਦ ਨਿਊ ਟੈਸਟਾਮੈਂਟ ਕਮੈਂਟਰੀ*, ਜਿਲਦ 1, *ਮੈਥਿਊ ਐਂਡ ਮਾਰਕ* (ਪੰਨਾ ਰਹਿਤ, 1875; ਰੀਪ੍ਰਿੰਟ, ਡਿਲਾਈਟ, ਆਰਕੈਸਾ: ਗੋਸਪਲ ਲਾਈਟ ਪਬਲੀਸ਼ਿੰਗ ਕੰ., ਮਿਤੀ ਰਹਿਤ), 106.